

Б68

2087

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

БЛЄДНИХ ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

УДК – 821.161.2(092) “19” Шевчук В.

ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА –
ПОВІСТЯРА І РОМАНІСТА

10.01.01 -- українська література

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

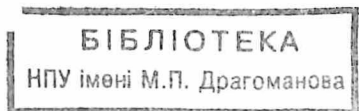
Блєдних

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310041

Київ – 2003

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі української літератури Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Дем'янівська Людмила Семенівна,
пенсіонер

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Кузьменко Володимир Іванович
Київський славістичний університет,
завідувач кафедри філології

кандидат філологічних наук, доцент
Токмань Ганна Леонідівна
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди, доцент кафедри
методики викладання мови і літератури

Провідна установа: Житомирський державний педагогічний університет імені І.Я.Франка,
кафедра української літератури, Міністерство освіти і науки України, м. Житомир.

Захист відбудеться “___” _____ 200... р. о _____ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному
університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “___” _____

200... р

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.П. Гальона

Актуальність теми. Дослідження дискурсу історичної прози Вал Шевчука зумовлено складністю та амбівалентністю літературного процесу в Україні взагалі та в історичній прозі зокрема, що за умов національного відродження обумовлена як тенденціями поновлення розірваної тяглості традицій, так і багаточинниковим впливом мистецьких здобутків світової літератури.

Історичний жанр привертав увагу багатьох теоретиків та істориків літератури. Серед досліджень, що присвячені становленню і розвитку цього жанру, роботи Л.Александрової, М.Льницького, І.Дзюби, С.Андрусів, Ю.Гречанюка та А.Нямцу, А.Гуцяка. Методологічний підхід, здійснений науковцями, дає змогу оглянути еволюцію історичного жанру і осягнути суб'єктивний погляд письменників на історичні події, а також розібратися в духовній атмосфері, позначеній певними філософськими, соціально-політичними, культурно-естетичними особливостями доби.

Розгляд складного і суперечливого літературного процесу в історичній прозі неможливий без дослідження мистецького внеску певного його учасника. Упродовж останнього десятиліття зацікавленість творчістю Вал. Шевчука значно зросла. Це, очевидно, можна пояснити плідністю авторських набутків, неординарністю письменницької позиції, впливом на читацький загал не лише як романіста, але й як історика літератури та публіциста.

Жанрово-стильові, художньо-образні особливості окремих творів історичної тематики Вал. Шевчука визначені у розвідках М.Жулинського, М.Льницького, А.Кравченка, Л.Залеської-Онишкевич, М.Павлишина, Л.Тарнашинської, А.Горнятко-Шумилович тощо. Проте в нашому літературознавстві ще немає спеціального синтетично-аналітичного дослідження, яке б стосувалося безпосередньо суті та особливостей історичних творів Вал. Шевчука.

Аналіз концептуальної своєрідності творів сучасного письменника, вивчення духовного, естетичного, індивідуально-авторського світогляду відкриває реальні можливості для об'єктивного тлумачення історичної романістики Вал. Шевчука в контексті визначальних для нього філософських, мистецьких, художніх парадигм.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційного дослідження пов'язана з проблематикою наукового напрямку кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова "Пляхи розвитку української літератури XVII – XX століття"

Об'єктом дослідження є тексти повістей та романів Вал. Шевчука, які належать до вітчизняної історичної тематики. "На полі смиренного", "Три листки за вікном", "Око прірви", "Птахи з невидимого острова", "Мор", "Сповідь", "Місячний біль".

Предметом дослідження є структура взаємодії в історичних творах різних традиційних та новітніх композиційно-сюжетних і стильових прийомів та методів, їхня соціальна-естетична природа і зумовленість.

Мета дисертаційного дослідження - розкрити специфіку дискурсу історичної прози Вал. Шевчука; з'ясувати особливості синтезування традиційних та новітніх літературних тенденцій у прозі письменника, що виявляються на ідейно-тематичному та образному рівнях, у сюжетно-композиційній структурі творів

Реалізація поставленої мети здійснюється через розв'язання таких конкретних *завдань*:

- окреслити підходи до класифікації вітчизняної історичної прози;
- з'ясувати місце і роль прийомів химерності в українській прозі, зокрема у творчості Вал. Шевчука.

Шевчука.

- розкрити своєрідність історико-художньої та художньо-історичної тенденцій у прозі Вал. Шевчука 70 – 90-х років ХХ сторіччя;

- показати специфіку моделювання образів-персонажів та часопростору в історичних творах автора;

- дослідити жанрово-стильову зумовленість дискурсу в історичній прозі письменника;

- проаналізувати сюжетно-композиційну організацію текстів історичної прози Вал. Шевчука

Наукова методологія. У дослідженні дискурсу історичної прози Вал. Шевчука застосовано історико-порівняльний, описовий, структурно-семіотичний методи. Важливою основою дослідження є інтерпретаційний підхід, що дозволяє витлумачити зміст символів, інтертекстуальний підхід, що дає можливість з'ясувати міжтекстові співвідношення літературних творів, а також принцип історизму, що дає можливість простежити процес розвитку української історичної прози, визначити роль і місце конкретних учасників цього процесу.

У роботі використано фундаментальні літературознавчі, історико-філософські та культурологічні праці І.Франка, М.Бахтіна, А.Вуліса, І.Дзуби, М.Жулинського, Д.Затонського, М.Ільницького, Ю.Лотмана, М.Наєнка, Д.Наливайка, С.Павличко, М.Павлишина, Е.Ауербаха, М.Блока, М.Бердяєва, В.Біблера, А.Гуревича, В.Горського, М.Еліаде, О.Забужко, Н.Конрада, Е.Коссака, О.Лосєва, В.Топорова, С.Франка, Д.Чижевського, К.-Г.Юнга.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено структурно-лінгвістичний аналіз дискурсу історичної прози Вал. Шевчука. Виявлено, що новачіший характер цього дискурсу оснований на синтезі історико-художньої та художньо-історичної традицій української літератури. У роботі з'ясовано своєрідність індивідуального стилю Вал. Шевчука і розкрито найголовніші риси та ознаки його творчого почерку (необароковість, психологізм, екзистенціалізм).

Теоретичне значення роботи. Здійснений аналіз історичної прози Вал. Шевчука дає підстави твердити, що, спираючись на традиції і використовуючи новітні прийоми моделювання дійсності, письменник виробив оригінальну манеру, якій властиве філософування, поєднане з притчевістю, іронізуванням, психологізмом, химерністю, бароковістю. Напрацьований теоретико-методологічний матеріал актуалізує низку проблем, неоднозначних тенденцій у сучасній літературі (історична проза і постмодернізм, текстова реальність та інші), які можуть стати предметом подальших досліджень. Результати і висновки дослідження відкривають нові можливості у вивченні питань теорії та історії літератури, зокрема проблеми жанру, історизму, міжлітературних зв'язків, сприяють поглибленню знань про розвиток та сучасний новачіший зміст історичної прози, про особливості творчої манери Вал. Шевчука.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що подані у тексті дисертації положення можуть бути використані в лекційних курсах історії та теорії української літератури, у вивченні теорії інтерпретації словесного мистецького тексту, у написанні курсових і дипломних робіт, а також на уроках української літератури в школах, ліцеях, гімназіях.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення реферованого дисертаційного дослідження було викладено у доповідях на наукових конференціях Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова впродовж 1997 – 2002рр., наукових читаннях “Постмодернізм як проблема в історії художньої літератури” в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (квітень 2002). Результати дисертаційного дослідження впроваджувались під час читання курсу “Українська література ХХ століття” у ліцеї “Поліграфіст” для учнів суспільно-гуманітарних класів (довідка №13 від 5.03.2002), на уроках української літератури у спеціалізованій загальноосвітній школі № 274 м. Києва (довідка №147 від 13.09.2002), у навчальний процес на факультеті перекладу Київського інституту перекладачів при читанні курсу “Сучасна українська романістика” та спецкурсу “Сучасна українська історична романістика” (довідка №152 від 23.07.2002). Дисертаційна робота обговорювалась на засіданнях кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М.Драгоманова.

Основні положення дисертації викладено в п’яти публікаціях.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (156 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 162 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У “Вступі” обґрунтовано вибір теми, її актуальність, наукова новизна і методи дослідження, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено теоретичну та практичну цінність роботи.

У першому розділі – “**Аналіз традиції вітчизняної історичної прози**” – висвітлено теоретичні питання, на яких ґрунтується дисертаційне дослідження, окреслено основні етапи осмислення та аналізу літературознавчою думкою історичної тематики в художній прозі.

У підрозділі 1.1. – “**Історична тематика в літературі**” – з’ясовано термін “дискурс”. Під цим поняттям розуміють систему висловлювань, що спираються на життєві позиції, наукові, повсякденні, буттєві, моральні, ідеологічні парадигми. Дискурс дозволяє на основі дослідження внутрішньої структури тексту виділити різноманітність та неоднозначність етичних установак змальованих у творі персонажів, проаналізувати закономірності художнього мислення автора. У процесі дискурсу маємо можливість аналізувати авторський текст, що є індивідуального побудовою, в якій здійснено спробу дослідження соціокультурної реальності.

Розглянуто етапи становлення історичної белетристики і з’ясовано, як зі зміною художніх напрямів змінювався підхід до зображуваного. Аналіз різноманітних підходів письменників до відтворення історії призвів до висновків: починаючи з Франкової доби, в українській історичній белетристиці відбувається переоцінка цінностей, переорієнтація з суспільно-політичного бачення

в бік філософування, морально-естетичних та етичних поцінувань та поглибленої психологізації. Можна стверджувати, що для сучасної української історичної прози найголовнішим є питання про те, чому подія відбулася і як вона впливається в установлені моральні норми чи, навпаки, відкидає їх. Сам факт події має вторинне значення, більше важить, що саме відбулося, зміял події. Інтерес до факту поступився місцем інтересу до його суті. Це призвело до поглиблення філософського змісту творів, вплинуло на їхній сюжетно-композиційний та образний характер.

У підрозділі 1.2. – “Класифікація історичної белетристики” – розглянуто літературні тенденції: художньо-історичну та історико-художню. До 60-х років ХХ сторіччя історична белетристика давала велике панорамне зображення, розгорнуте поступово і вшир, ставлячи в центрі значну історичну особу, дотримуючись хроніки історичних подій (роман “Сагайдачний” Д.Мордовця, історичні твори “Князь Сремія Вишневецький”, “Гетьман Іван Виговський” І.Нечуя-Левицького, роман “Наливайко” І.Ле, історичні полотна “Гомоніла Україна” П.Панча та “Переяславська рада” Н.Рибак, “Данило Галицький” А.Хижняка). Такі твори подавали об’єктивну картину суспільного буття, яке розглядали немовби зі сторони.

Від кінця 60-х років автори зосереджують увагу на пошуках сенсу життя, моделюють різні аспекти духовної екзистенції окремої людини в конкретному часі. Це історичні твори П.Загребельного, Д.Мишенка, Ю.Колесниченка, Р.Іванченко, Р.Іванчука, В.Малика, Р.Федоріва, Ю.Мушкетика, В.Дрозда, В.Чемериса, Вал. Шевчука. Події не розгортаються вшир, вони ущільнені, іноді втиснуті в досить короткий проміжок часу, від чого набирають символічного значення і стають моделлю великого світу (це властиво творам Вал. Шевчука). Центром цієї моделі є людина з притаманним їй глибоко суб’єктивним сприйняттям дійсності. Таке поєднання філософського мислення, психологізму, ліризму, вдале використання історичного матеріалу, що має вихід на сучасність, дає право говорити про появу на цьому етапі “мислячих” українських романів, в яких сконтаміновано різні літературні форми (легенди, казки, пісні, літописи тощо) та стилі.

Складність жанрової атрибуції зумовлена тим, що у творах все настільки переплутано і взаємопов’язано, що виділювати ознаки якогось одного жанру в “чистому” вигляді надзвичайно складно. У роботі наведено класифікації, запропоновані Л.Александровою², М.Слабошпицьким³, І.Дзюбою⁴, Р.Федорівим⁵, Вал. Шевчуком⁶, С.Андрусів⁷. Та, на жаль, всі наведені класифікації розглядають історичний твір лише в певному аспекті (мета, яку ставив перед собою автор, фабульний розвиток подій або тематично-сюжетний підхід). Спричинено це тим, що сам жанр

¹ Ільницький М. Людина в історії. Сучасний український історичний роман. – Київ, 1989. – С. 48.

² Александрова Л. П. Советский исторический роман. Типизация и поэтика. – Київ, 1987. – С. 24.

³ Слабошпицький М. Літературні профілі. Літературно-критичні нариси. – Київ, 1984. – С. 156.

⁴ Дзюба І. Несходимі стежки минувшини. Пригодницькі мотиви в історичній прозі // Київ. – 1986. – №10. – С. 86-95.

⁵ Федорів Р. Сучасність історичної теми // Жовтень. – 1978. – №8. – С. 133.

⁶ Шевчук В. Пригча про доброго чоловіка, доло якого оплакала прекрасна чарівниця // Нефф В. Королєви не мають ніг. – К., 1989. – С. 5.

⁷ Андрусів С. Вогонь нашої пам’яті. Історична проза в контексті сьогодення // Київ. – 1990. – №1. – С. 125-127.

історичної прози перебуває в процесі розвитку, окремі його підвиди ще формуються (наприклад, історико-пригодницький). Накіншуваний постмодернізмом дискурс про співвідношення історичної та художньої правди ще більше ускладнює це завдання.

У підрозділі 1.3 – “Химерність в історичній прозі” – наголошено на тому, що штучно утворену пустку в літературі (боротьба з “антиісторизмом”⁸ у 70-ті роки ХХ сторіччя) заповнила проза, яка через міфологізацію сприяла подальшому поглибленню історизму і дала можливість поєднати віковий морально-етичний та естетично-духовний досвід із потребами сучасності. На той час національна культура починала реалізувати неіснуючу можливість буття “тут і зараз” намаганням побудови картин “там і колись” або “тут і згодом”⁹. Засіб химерності дозволив утривалити таку компенсаторну функцію історичної белетристики й зберегти її до середини 80-х років. Зараз літературознавці неоднозначно оцінюють явище химерності, але вже й тепер зрозуміло, що івми творами було покладено початок новій стилевій течії в нашій літературі – неobaroko. Цей процес постав з необхідності знайти подальші шляхи розвитку в тій екзистенційній ситуації, в якій опинилася наша культура наприкінці другого тисячоліття. Химерність на тлі історичних реалій прози традиційно пов’язана з психологізмом, барокковістю, фольклором і є домінуючою тенденцією нашої сучасної історичної белетристики, а Вал. Шевчук є одним з її провісників.

Другий розділ – “Реалізація саморуху в історичній прозі Валерія Шевчука” – складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. – “Історико-художня тенденція” – досліджено твори, що постали з тексту джерела. Це роман “На полі смиренному” (1968) і трилогія “Три листки за вікном” (1968 – 1981). У них Вал. Шевчук осмислив сюжети, взяті з національної літератури (Києво-Печерський патерик, автобіографічна повість Лілі Турчиновського, судові акти XVIII ст., записки що друкувалися у журналі “Кіевская Старина”).

У романі “На полі смиренному” автор пропонує читачеві своєрідну гру з уявою, ніби говорячи: “Так могло й не бути, а могло бути так”. У такий спосіб підкреслено незвичність ситуації, читача заохочують не сприймати все на віру, а піддавати критичному осмисленню. Цей твір є стилізованим життєписом персонажів, відомих з історичних джерел, де реальні події тісно переплетені з містичними і носять пригнєчий характер. Твір складається з розповідей про конкретних людей, які є носіями певних ідей морально-етичного характеру. Проблеми, поставлені автором, подані в іншому ключі, ніж у творі давньої літератури. Фабульні ходи у Вал. Шевчука – не копіювання і не відображення дійсності, це її естетичне моделювання. Ні характери персонажів, ні розвиток дії не є головними. Сюжет розповіді є тим прикладом, за допомогою якого автор прагне подати читачеві своє розуміння світу. Специфічне трактування образів полягає в тому, що, опинившись в екстремальних ситуаціях (часто абсурдних) і реалізувавши право вибору, вони

⁸ Яковлев А. Против антиисторизма // Литературная газета – М., 1972 – 15 ноября.

⁹ Дончик В. Національна історія як духовне опєртя української літератури // Слово і час – 1997. – №9. – С. 6-9.

підносяться до вчинку. Це не дивно, бо для багатьох інтелігентів кінця 60 – 70-х екзистенціалізм був об'єктивним способом інтелектуального існування за умов тоталітарної держави.

Устремління до особистісно забарвленого буття, протистояння всьому безликому, протест проти уніфікації особистості, прагнення свободи, яка, попри все, має зrealизуватися серед життєвих владковостей, боротьба з абсурдом – ось що рухає персонажами Вал. Шевчука.

Внутрішній світ Семена, Ісакія, Лазаря, Федора узгоджується з високими моральними ідеалами, а зовнішній вражає безглуздістю реального існування. Усвідомивши власну приреченість, вони хочуть і прагнуть боротьби, а абсурдність їхнього бунту виступає активізуючою силою, спорідненою Лесиному “буду сіять квітки на морозі”.

Своєрідність авторського задуму простежується у специфічному трактуванні центрального персонажа – Семена-затворника. Він є людиною сумнівів і тому найпереконливіше життєвий. Світ, у якому живе Семен, вимагає повного підпорядкування життя ідеї безсмертя і спасіння душі. Шлях до раю лежить через аскетизм, стриманість, усеохоплюючу теологічну внормованість і недовіру до особистісно-етичних пошуків та розумування. Семен у душі починає заперечувати цей світ. Він своїми думками й поглядами сягнув нової доби – доби Відродження з її культом людини. Пояснити ці світоглядно-часові зміщення можна тим, що вони дають можливість, хай і опосередковано, але вийти на проблему “епоха та її реципієнт” і пов'язати це з подіями і процесами конкретної дійсності. Зі структури патерника Вал. Шевчук узяв соціально-ідеологічну й морально-психологічну доміанту, принципово її переосмисливши. Можна вести мову про іронічний підтекст твору, який розкриває невдоволеність автора існуючим станом речей. Тут іронія має на меті не смішити, а, навпаки, підкреслювати трагічність ситуації.

Мотив мандрів покладено в основу сюжету повісті “Ілля Турчиновський” (1979), що є першою частиною триптиху “Три листки за вікном” (видано 1986). Трилогія охоплює в часі майже два віки – від початку XVIII сторіччя до 50-х років XIX сторіччя. Вал. Шевчук простежує у творах характерні риси психіки і соціальної поведінки людей, а для показу деформації свідомості центральні персонажі пов'язані родинними зв'язками.

Ілля Турчиновський прагне пізнати світ, віднайти істину. Побутові аспекти життя зовсім не хвилюють його, він заглиблений у свій внутрішній світ. Роздуми персонажа над власною долею завжди переростають у психологічну саморефлексію: що ж то є світ, і чим він є у світі. Авторське тлумачення образу спрямоване на художнє осмислення витоків людської недосконалості й трагізму, які проглядають у роздвоєності між духовним і тілесним. Перед читачем постає бароковий світ у його подвійності, в розділеності на світле та темне. Барокова дихотомія максимально конкретизована у боротьбі між ідеальним та матеріальним, між добром та злом, між правдою та лжею, між світом і п'янкою, вона подана як боротьба між Богом та дияволом. Породженням темних сил у творі є страх, який постійно переслідує Іллю. Тотальний ескейпізм персонажа – спроба бути в світі поза силою, поза розмежуванням, поза опором, поза вибором – утопія. Ілля мучиться і страждає свідомо, пробує не піддаватися страхам, вірячи в те, що своїм терпінням зменшить силу зла. Ампліфікація “олітературних” посвідчень роздвоєності світу найадекватніше відбила бароковий час, коли ідея богорівності існувала поряд з ідеєю про те, що

людина – раб Божий. Барокова дихотомія подана у повісті в тісному переплетенні реального і фантастичного світів. Ірреальний світ, втілений у сновидіннях і видіннях, відповідає реальному внутрішньому стану персонажа Іллі Турчиновського і Семена ріднить намагання збагнути світ. Їхні серця наповнює неспокій і думки про мандри Дорога і сонце символізують у душах цих людей поклик пізнання, спробу віднайти істину.

У другій частині триптиху “Петро утеклий. Повість за судовими актами XVIII століття” Вал. Шевчук уводить читача в замкнене коло побутовості, що його намагається розірвати головний персонаж. Відтиняк часу, обраний для зображення, поданий через двійництво та симетрію моральних категорій. Доба Просвітництва постала у переборюванні подвійності та повторюваності, з утвердженням індивідуальності. Особливість композиції в тому, що її складає низка пересічних побутових ситуацій (мотиви їй відомі з фольклору – це підступність, зрада, любовні перипетії), які стають підвалинами для завершального акорду – історії Петра Знайди, яка узагальнює бароковий світогляд на сутність людського життя. У романній структурі Петро Знайда радше не персонаж, а архетипна модель, бо весь перебіг його життя повторює колізії добре знааних міфів. Письменник не тільки відобразив міфологізм тогочасної людської свідомості, а й репрезентував світоглядні зрушення, зумовлені зламом свідомості – перехід від міфологічного часу до ритму часу лінійного (Петро Турчиновський).

В останній частині триптиху “Ліс людей” подієвий час – 50-ті роки XIX сторіччя. Автор обіграв романтичну світобудовчу вертикаль, де все обертається навколо двох полюсів: верху – добра, світла і низу – зла, темряви. Історіософські екскурси Вал. Шевчука виводять на проблему національну. Автор показав, як зовнішні зміни до середини XIX сторіччя трансформувались у внутрішні. Вдавання з себе “не українця” – початкова форма перетворення, що веде до національного відступництва і переродження, врешті, до втрати особистісного

За сюжетно-композиційною структурою – це книга в книзі. Оповідь ведеться від першої особи, Киріак не приховує нічого, викладає на папері своє життєве кредо. Вал. Шевчук реконструює не зовнішні реалії життя, а відтворює внутрішні, духовні параметри доби. Автор культивує засоби художнього зображення, синхронні відтворюваному часу (пізній романтизм) і за їхньою допомогою перекидає місток до європейського модернізму. Киріак Сатановський – індивідуаліст, його поведінка є бунтом проти загалу, що сягає абсурду. Його бажання бути вільним *від усього* так і не знаходить обґрунтування *для чого*. Письменник творить ситуацію, де розкриває характер персонажа через внутрішній психологічний конфлікт. Пошуки зла в інших призводять до того, що Киріак починає сам нести його людям (елемент бісівщини, позначений у прізвисьці, набуває зримого характеру).

Існує певний зв'язок між розглянутими творами. Він полягає у тому, що світ схоластичного середньовіччя заперечено ренесансними поглядами на людину Семена-затворника. На зміну цим поглядам прийде двоїстість барокового бачення Іллі Турчиновського, що, в свою чергу, заперечиться Петровим переконанням у доцільній розумності людського життя. Врешті, механічний і деградуючий вплив імперської ідеології знайде свій вияв у вчинках Сатановського. В творах автора подано ланцюг ідейно-естетичних напрямків, що спрощено виглядає так: готика –

ренесанс – бароко – класицизм – романтизм. Ці твори відображають складну, рухливу, мінливу єдність епох. Вони відтворюють дух часу шляхом нагнітання, загострення, відбиття провідних його ознак.

У підрозділі 2.2 – “Художньо-історична тенденція” розглянуто твори, в яких Вал. Шевчук моделює досить умовні життєві ситуації. Це повісті “Птахи з невидимого острова”, “Мор”, “Сповідь”, “Місячний біль”, роман “Око прірви”. Вони позначені символічного напруженістю і є найбільш риторично забарвленими, правдиво передаючи дух минулого.

Модель абсурдного світу сконструйовано автором у повісті “Птахи з невидимого острова” (1975). Всесвіт стиснутий до розмірів замку. Саме сюди, втікаючи з неволі, потрапляє Олізар Носилович. Ситуація, змодельована Вал. Шевчуком, викликає асоціації з романом “Замок” Ф.Кafka. Той же обмежений світ, така ж настороженість і ворожість до того, хто прийшов “нізвідки”. Протест Олізара – не рагтовий спалах в душі, яка не може більше так жити, а глибоке почуття незадоволення, яке спонукає до дії і вкотре змушує починати все спочатку. Олізар розуміє свою приреченість, але хоче боротися. Його бунт не для того, щоб вижити, а для того, щоб знайти сенс життя. Упорядкованість Світу-Замку постає як хибна модель світу. Його мешканці виробили свою філософію поневолення. Міфологічною в своїй невідворотності є картина світу, де все перебуває під тотальним наглядом, під підозрою. За жанром “Птахи з невидимого острова” є пародійно-іронічним твором. Містифікація проймає весь твір – несподіване з’являється замість очікуваного, радісне поступається місцем сумному, підмінюється мотивація вчинків. Зустрічаються дві події проєкції – вигадана і дійсна, ідеальна і реальна. І те, що мало відбутися, стикається з тим, що відбулось, і це останнє свідомо пародійне перше.

У центрі роману “Око прірви” (1996) стоїть переписувач та ілюстратор “Пересопницького Євангелія” – Михайло Василевич. Вал. Шевчук удається до опрацьованої ним же сюжетної схеми: мисляча людина йде у світ (виривається за межі замкнутого побутового кола), щоб знову і знову опинитися в екстремальній ситуації, вступити у боротьбу зі злом заради добра. Досить часто така ситуація породжена тим, що персонажі потрапляють у замкнутий простір (замок, острів, морове місто), з якого годі вибратися. Ця просторова лімітація обов’язково несе у собі ознаку ненормованості, протиприродності хоча б тому, що обмежує фізичну свободу індивіда, нав’язує йому волю інших. Світу замку та острова – це антисвіти, задзеркалля, що стали оплотом зла, царством темряви. Задзеркальна картина острова тенденційна, вона зміщує, замасковує, приймає на себе зображальну і виражальну функції рефлексійного гротеску. Вона актуалізує ідею про тотальну сумнівність світу, в якому немає й не може бути ні краси, ні добра, ні любові, ні істини. Відбувається перекош у зовнішню химерію, що відтворює людське в образах жакливих і відразливих, але таки людських.

Твори Вал. Шевчука мають екзистенційний зміст, в якому здійснюються фундаментальні інтенції людського буття. Звідси важлива роль прийомів відтворення станів виділь, марень, снів, що їх описує автор шляхом поєднання зображальних і словесних засобів, шляхом створення колажів різних шарів реальності. Досить часто вони заступають реальність, творячи зі звичних побутових подробиць незвичний, химерний світ. У творах письменника ці стани передає не

тільки почування дискомфорту, внутрішнього роздвоєння, втрату цілісності душі, а й виконують важливу сюжетно-композиційну роль, бо несуть у собі програму розвитку персонажа і є рефлексією над його світом.

У всіх творах Вал. Шевчука персонажі уже сформовані. Саме ця ознака найбільше ріднить твори письменника з бароковим романом, який "прямо постулює природжене і нерухомо-інертне благородство своїх героїв"¹⁰. Автор свідомо наголошує на суперечливості людської натури, її двоїстості, а, отже, на життєвому чиннику випробування, що дозволяє розкрити глибокі характери персонажів, показати їхнє світобачення. Цим чинником зумовлена і певна патетичність творів, що "визначаються апологетикою і полемикою"¹¹, які, в свою чергу, сполучаються з "бароковою ідеєю випробування природженої і сталої (незмінної) бездоганності героя"¹².

Історична основа повісті "Мор" (1-й варіант – 1969, 2-й варіант – 1980) переносить нас у першу половину XVII сторіччя. Історичне тло твору стає лаштунками втілення авторського задуму і разом з тим воно підштовхує читачів до розуміння того, що в центрі повісті персонаж надзвичайний. Образ Проци вималювано в реальних ситуаціях, а діяти він стає ірреальним. У зав'язці твору показано бойовище, на якому герой втратив суть свого єства, загубив пам'ять. Глибина авторського задуму полягає в тому, що воєнне поступово перетворюється на "морозове странного".

У морозовому місті автор надляє персонажа міфологічною властивістю вбирати в себе іншу душу в момент фізичної смерті її носія. Вал. Шевчук "виділяє" персонажу для перевтілення трьох осіб, кожна з яких має індивідуальну, важливу для ідейного задуму функціональну значимість. Композиційна специфіка подальшого розгортання центрального образу характерна тим, що з моменту перевтілення морозового странного в чужу екзистенцію життя його розгортається в двох часових вимірах. Перший – реальні мандри персонажа по місту і другий – життя перевтіленого, яке подано за законами зворотнього часу. Це дає можливість побачити і осмислити життя тільки що загублого від моменту смерті до його витоків. Такий асиметричний дуалізм ґрунтований на контрастах. Странний стає статтю амбівалентною, поєднавши в собі полярно протилежні почуття двох супротивників. Письменник обіграє ідею множинності, варіативності життів. Власне, це спроба надати психологічному аналізу матеріальної форми зримого характеру, щоб терзання душі можна було відчувати і простежити.

Ключем до розуміння творчості Вал. Шевчука можна назвати повість "Місячний біль" (1984). Цей твір є квінтесенцією образно-художнього світобачення письменника, його ідейно-естетичних позицій та вподобань і того досліпного магічного реалізму Вал. Шевчука або його "palimpsest History" (термін, запропонований К.Брук-Розуз)¹³. Наразі цей термін видається

¹⁰ Бахтин М. Слово в романе // Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975. – С.204.

¹¹ Там само. – С.205.

¹² Там само. – С.207.

¹³ Brooke-Rose Ch. Palimpsest History // Eko U. Interpretation and Overinterpretation. New York, 1995. – P.78.

доречним у застосуванні його до художньо-історичних творів, проте для творів історико-художніх він не підходить саме через семантичне наповнення слова "палімпсест".

Зовнішня і внутрішня структура "Місячного болю" чи не найскладніша в порівнянні з іншими художніми полотнами. Кільцева побудова обмежує часовий простір і орієнтує читача на час рішучих змін у духовному житті Європи – Ренесанс. Історичний час, покладений в основу повісті, визначає її моральне спрямування. Письменник дослідив, на що здатна людина, до яких висот може піднятися чи до яких глибин прірви власти, прагне вивістити, чи характер детермінований виключно обставинами, чи особистими якостями, чи тим й іншим разом. І тут знову проступає недвозначна авторська позиція – домінантою завжди є людська екзистенція, сама людина.

Композиційна особливість повісті полягає у тому, що події і ситуації, в яких діє головний персонаж, характеризуються специфічною розшарованістю, відтворюються через постійне переплетення, яке дає можливість побачити те, що відбувається, не тільки крізь призму сприймання самого Станька, а й через сприйняття інших персонажів. Цей композиційний прийом викликає ще один. Автор постійно змінює час: то забігаючи наперед, то повертаючись у минуле. Завдяки ретроспекціям створена картина подій не тільки вичерпна, а й динамічна, яка вможливила глибоке бачення і відчуття переживань персонажа. Це призводить до стильової химерності. Переплетення суб'єктивно-оповідної та об'єктивної манер розповіді породжує багатопланову функціональну значимість реальних і символічних образів.

У повісті "Сповідь" (1970) відтворено ситуацію, взятую з фольклору – вовкулацтво, вона сама по собі є химерною. Фабульний стрижень перетворення людини на звіра дав Шевчукові змогу продовжити літературні традиції середньовічних бестіаріїв, що знайшли своє специфічне продовження в модерновій літературі (Ф.Кафка). Об'єктом і метою розповіді у повісті є дослідження внутрішнього світу людини, яка ізольована від суспільства. Епічне підґрунтя "Сповіді", давніше від біблійних заповідей, занурене у фольклорні формули справедливості з їхньою прозорою символікою (ваги, жертвоприношення, розплата). Автор ще і ще раз доводить, що людина може зберегти в собі людське, якщо буде прагнути цього. Моральний ідеал письменника – вільний дух, що сам на ґрунті свого пізнання самовизначається, вивільняє людину від злого, призводить до людяності. Повість являє певний психоповедінковий варіант, що зберігається завдяки зв'язку часів. Він дозволяє народові зберегти етнічну самосвідомість як обов'язкову ознаку етносу. На рівні філософської рефлексії цей інваріант, визначаючи архетипи світосприйняття й поведінки, набуває назви "душі народу", а в літературі його теоретичне осягнення постало як дослідження проблеми національної ментальності.

У підрозділі 2.3 – "Неоміфологізм прози Валерія Шевчука" – виходимо з того, що письменник опрацьовує сюжети, які основані на фольклорно-міфологічних структурах, уникаючи зразу ж упізнаваних персонажів, а також не припасовуючи сюжетної схеми до реальних історичних подій. Серед міфологічних моделей автора – біблійний мотив блудного сина, до якого обов'язково долучається мотив Христових страждань. Зліті в одне ціле, вони набувають трансцендентного смислу. Людина полишає місце, де народилася, проте має повернутися назад.

Отже, ситуація виходу і повернення, що близька до ідеї лабіринту, руштин у мандрі означає зрозуміти природу лабіринту і пройти ним, знайшовши шлях повернення до загубленого себе. Такій мотив вимагає відповідної сюжетної схеми – людина у мандрівках. Він же спричиняє композиційну ситуацію випробування персонажа (або декількох), яка породжує ситуацію протистояння, де це випробування і здійснюється. Авторська увага зосереджена на екзистенційному ядрі буття. Людина, у потрактуванні Вал Шевчука, подана як замкнута у собі самість, яка вписана у зовнішній світ і невіддільна від нього. Мандрівка для неї – одна з можливостей подолати власну замкнутість і вкрай необхідна для розвитку. Автор пов'язує людину з соціальним континуумом, що впливає на неї, а тому важливого значення набуває хронотоп дороги. Дорога у творах позначена емоційно-шлісною напруженістю, вона є долею, а мандрівка – прийомом, який дає можливість письменнику показати еволюцію персонажа. Вал Шевчук усимволізовує зображуване, від чого воно наповнюється метафізичним значенням, виходячи через інтуїтивне у царину раціонального. Символи концентрують у собі певну частину змісту, що призводить до змістової напруженості її нової форми вираження образу – він метафоризується.

Дослідження і розкодування окремих символів зосереджено на таких як Мара-смерть, Чорний чоловік, Каїн/Авель, світло/темрява, лабіринт, острів. Приділено увагу і кольорам, якими часто оперує автор (білий, чорний, золотий, зелений, рудий). Кольорова гама підводить до думки про діаметральну протилежність символів позитивного/негативного, що у давніх ритуалах означало протистояння двох світів. Завдяки символічним образам і моделям автор поєднує фізичний та метафізичний світи і поглиблює відчуття реальності. Можна також стверджувати, що письменницька уява надає окремим подіям, персонажам, місцям, явищам символічного значення, в основі якого лежить переосмислення суті відомих символів, що є одним із засобів створення філософського підтексту.

Третій розділ – **“Особливості індивідуального стилю Валерія Шевчука”** – складається з трьох підрозділів і є спробою охарактеризувати творчу манеру сучасного автора

У підрозділі 3.1. **“Про статус письменника як історіографа”** – йде мова про те, що сьогоденній тенденції в літературі властиве намагання дослідити глибокі шари людського буття, людської сутності, прагнення поєднати конкретно-історичні перипетії зі вселюдськими світськими. Репрезентантом такого підходу треба назвати Вал. Шевчука. Створюючи ментально-часову візію України, письменник через неї моделює універсальну картину світу. Він вдається при цьому до екзистенційних мотивів, химерності, а також не включає у сюжет відомих історичних персонажів.

Історичний белетрист досягає змістової та ідейної глибини завдяки поєднанню двох планів – зовнішнього (сюжетного), в якому фольклорно-міфологічні й реально-побутові площини взаємопов'язані, невід'ємні, та контекстуального (позасюжетного), що постійним асоціативним впливом на всі події і перипетії у творах надає їм філософського звучання. Прямого зв'язку з епохою письменник досягає, вдаючись до стилізації під літописи, життєву літературу, щоденникові нотатки. На психологічному рівні цей зв'язок простежується у протистові двох сил – добра та зла, де показ внутрішнього стану персонажа проєктовано на стан суспільності.

Почування непевності, відчуженості від життя, втрата душевної рівноваги, гармонії, незадоволення і незахищеність, роздвоєність, які переживають майже всі без винятку персонажі автора, певною мірою співзвучні тому стану, який опосідає людей у перехідні моменти історії. Прагнення розкрити діалектику життя, показати його у безперервному русі сириніюк протистояння персонажів, які утворюють щось на зразок антонімічних пар (Семен – Никон; Ілля Турчиновський – розбишаки; Петро Турчиновський – Стефан Савич; Олізар Носидлович – князь Білинський; вовкулака – Чорний чоловік; Станько – Бонтишовля та родина Сокольських; Григорій – сіроносій; Михайло, Сюзонт, Павло – гурт учнів Микити Стовпника). Така подвійність не виражає, а радше символізує неоднозначність, суперечливість, двоїстість людської природи. Саме вона лежить у засновку переважної більшості повістей та романів Вал Шевчука.

У підрозділі показано, що безпосереднє включення оповідача-персонажа у фабульний простір створює, з одного боку, враження правдивості її достовірності подій, тому що його точка зору виглядає більш вірогідною, ніж абстрагована авторська розповідь, а з другого, така організація викладу обмежує фабульний простір, оскільки оповідач веде мову тільки про те, що особисто знав, бачив, пережив. Так вибудовано романи “На полі смиренному”, “Три листки за вікном”, “Око прірви”.

У повісті “Птахи з невидимого острова” об’єктивно-епічну оповідь веде наратор з позиції персонажа. В неї включено фрагменти, що є потоком свідомості Олізара. Оповідач ніби ховається у тінь, і нарація у формальному плані визначається кутом зору персонажа.

У повісті “Сповідь” автор вдається до замаскованого під діалог монологу, коли двоє доволі химерним чином говорять між собою. У цих сповідах зрідка з’являється образ автора-оповідача, який ніби збалансовує, врівноважує покаятні розповіді обох персонажів.

У повістях “Мор”, “Місячний біль” подано варіативний образ наратора: кожен із персонажів повістує своє бачення подій, висловлюючи досить часто діаметрально протилежну думку щодо міркувань опонента. Це створює певну фрагментарність оповіді, проте читач отримує змогу з цих розповідей, як із мозаїки, витворити цілісну картину дійства. За рахунок множинності оцінок, представлених багатьма свідками, створюється виразна і об’єктивна панорама розгортання подій. Перехрещення різних планів бачення досягнуто введенням паралельних розповідей, які стосуються одних і тих же подій, але представлені під кутом зору різних персонажів. Така множинність поцінувань викликає і зміну тональностей – від ліризму до драматизму і навіть трагізму, завдяки чому створюється розповідна поліфонія.

У підрозділі 3.2. “**Жанрово-стильова зумовленість дискурсу**” наголошено на тому, що історична белетристика дотепер є чи не єдиним джерелом знань про минуле і актуалізується через те, що несе відомості не тільки про досі незнані факти, події, ситуації, але її передає неповторну духовну атмосферу та здебільшого дбайливо виписану побутову атрибутику відповідної доби. Та поступово, хоча й доволі повільно, історія стає сферою більш-менш суб’єктивних роздумів.

У композиційно-сюжетному моделюванні Вал Шевчука суспільство є надскладною системою, в якій бачення, бачене поєднано з особистісним сприйняттям і, як правило, тільки через

письменника може зреалізуватися у поведінці персонажа. Це змушує автора бути істориком ментальності і витворювати картини світу, закладені у свідомості тогочасних людей. Він не боїться бачити в історії те, чим вона є насправді, – історією людей у суспільстві. Вал. Шевчук не шукає у минулому безпосередніх паралелей до сучасного соціального довілля, а простежує зв'язок, який існує між ланками того подієвого ланцюга життів особистостей, який називають історією суспільного поступу. Рівень ментальності, способи світосприйняття людей тих далеких часів найбільше цікавить Вал. Шевчука, бо нехтувати дискурсом духовного аспекту – значить нараз відмовлятися зрозуміти дух минулого і загубити будь-яку можливість адекватно його передати. Автор відтворює ментальний універсум тих, хто геть давно зник у минулому, виступає посередником між сучасним і колишнім, зав'язує діалог між культурою минулого і теперішнього.

Композиційно-сюжетні розв'язання, до яких вдається Вал. Шевчук, здійснено не шляхом конструювання персонажів, а за посередництвом автора – саме цим пояснюється активність оповідача у творі, його подвійна функція. Автор-очевидець розповідає все так, ніби знає про все не більше самих учасників подій, він і читачів робить свідками всього, що відбувається. Але є і справжній автор-оповідач, який знає все про своїх персонажів, їхнє минуле, сучасне, майбутнє для нього – відкрита, писана ним книга, в якій він є творцем-деміургом. Бівалентність позиції письменника робить можливим реалізувати композиційну багатомірність сюжету і пов'язати минуле та сучасне.

Така містифікація оповідача-очевидця і автора дозволяє Вал. Шевчуку не тільки наблизити події, надати розповіді інтимно-широкого, безпосереднього звучання, а й обумовити власну стилізацію творів, максимально наблизити їх до усталеної літературної традиції зображуваної доби.

Вал. Шевчук спирається на давні жанри (життя, оповіді) та художні напрями (бароко, романтизм). Це зумовлено бажанням письменника поєднати традиції з персонально новопривнесеним. Ті художні побудови, до яких вдається автор, зумовили головний стилізований принцип, що втілений у парності образів, контрастності добра – зла, у показі постійної внутрішньої боротьби, у протиставленні свідомості й підсвідомості. Стильовими домінантами письменника є сюжетність, психологізм, химерність, яка часто підвищує напруженість дійства, відкриває можливість вибудовувати фантастичний художній світ.

Підрозділ 3.3. – “Сюжетно-композиційна організація тексту” – висвітлює принципи організації образних засобів. Автор від констатації “це сталося” йде до пошуків відповіді на питання “а чому це сталося?” Художницька увага зосереджена на мотивах поведінки та їх проявах. Однією з форм відтворення причинових зв'язків є послідовний виклад подій, та Вал. Шевчук вдається і до зворотної побудови: спочатку читач дізнається про наслідок, а тоді встановлює причину.

Вагоме місце в авторській побудові належить випадку, завдяки йому все те, що було глибоко сховано у душі персонажів, пробивається на поверхню. Автор досягає узагальнення, обумовлюючи випадкове, примушуючи його виступати своєрідним перехрестям закономірного. Художнє узагальнення нездійсненне без умовності, яка є засобом, необхідним для моделювання

Художній час і художній простір для романіста – та умовність, за допомогою яких він поєднує конкретний і абстрактний простір і час. Реальний простір (замок, місто, острів, ліс, монастир) трансформується у містично-символічний. Гра з часом і простором дає можливість автору виявляти не тільки характерні риси та ознаки “тут” і “тепер”, а й створити образ епічної єдності світу, де є місце минулому, теперішньому, майбутньому.

У композиційній структурі Вал. Шевчука невід’ємним компонентом при творенні кульмінаційних моментів є фактор випробування. А вирішальним фактором у творенні композиції – відносність часових вимірів світу. Для цього автор використовує прийоми зміщення, злиття різних часових площин, ретроспективні відходи або забігання наперед, ущільнення часу за допомогою “кадрової” техніки. У повістях “Мор”, “Початок жаху”, “Місячний біль” прийом зупинки “кадру” дає можливість подати ті ж самі події, тих самих персонажів у іншому ракурсі. Композиційна ж роль пейзажів – вносити у збурений світ епічну рівновагу і підкреслювати душевний стан персонажів.

Вал. Шевчук синтезує барокові, романтичні, реалістичні, модерністичні прийоми із субстанцією українського історичного тла, долучає екзистенційні мотиви, серед яких найголовніший – прагнення до емоційно забарвленого буття. Йдеться про взаємопроникнення, зумовлене естетично-світоглядницькою, моральною позицією автора, його поцінування місця особистості в минулому, теперішньому і майбутньому.

У “Висновках” узагальнено результати дисертаційного дослідження.

В українській літературі другої половини XX сторіччя доречно говорити про історико-художню та художньо-історичну прозу. Перша позначена переваженням композиційно-сюжетного компонента елементами романтизму і психологізму при врахуванні загального контексту реальних історичних подій. Друга ґрунтується на художній ілюстрації як історичних фактів, так і загального соціально-побутового тла. Однією з традиційних ознак української художньо-історичної літератури XX сторіччя є бароковість, що від 70-х років XX сторіччя разом з психологізмом показала свою перспективність.

Саме з цього часу химерність, що традиційно пов’язана з психологізмом, бароковістю, фольклором, стала вочевидь домінуючою тенденцією сучасної історичної прози. Одним із провісників цієї тенденції є Вал. Шевчук.

Звертання письменника до історичної тематики спричинено духовним відродженням, потребою привнести в сучасне суспільне буття ідеї та думки, які спрямовані на становлення вільної особистості, а також індивідуальними “історичними” інтересами автора. Для реалізації свого задуму Вал. Шевчук вдається до таких композиційних рішень: використовує вже відому сюжетну канву, виявляючи особистісне ставлення сучасника до освячених традицією розв’язань левних колізій (це романи “На полі смиренному”, “Ліс людей”, повісті “Ліля Турчиновський”, “Петро утеклий”) та моделює досить умовні, часом химерні, життєві ситуації (роман “Око прірви”, повісті “Птахи з невидимого острова”, “Мор”, “Сповідь”, “Місячний біль”).

Вал. Шевчук зосереджує свої художні пошуки не стільки на зображенні достовірної картини добре йому знамих давноминулих подій, скільки на відтворенні духу часу, де метафізичне, а то й химерне бачення подій, домінує над буквальним, фактичним.

Письменник уникає моралізаторсько-дидактичного потрактування етичних проблем, наголошуючи на психологізмі особистісного розв'язання їх. Вал. Шевчук постійно зупиняється на моментах саморефлексії та самоаналізу, коли людина, оцінюючи пережите, перевіряє набуте і втрачене перед новою дорогою. Його персонажі показані у внутрішньому самопізнанні, у ситуаціях відстоювання права на суверенність. Автор уникає розгорнутого портретування персонажів, використовує прийом кольорового нюансування зображуваного. Ущільнена вписуваність образів у модельований часово-просторовий світ досягнута завдяки вибірковій деталізації (мозаїчний портрет) та суб'єктивно-оповідній манері розповіді, що створює ефект правдивості. Нараяня поєднує теперішній час з минулим, опис переводить все у час теперішній, вловлює те, що бачить: статичні ситуації, душевні стани, зміни настроїв. Такий творчий метод веде до сюрреалістично-символічних прийомів, осердям яких виявляється химерність, вишита у барокві форми. Автор-оповідач та історик, схований за лаштунками тексту, відкриває перспективи незнаного (нового) часу-простору і долю закинутого в нього персонажа сучасного – минулого. Історичні тексти Вал. Шевчука ґрунтуються на національній традиції при актуалізації притчевості, іронізування, психологізму, химерності, барокowości у модерному поєднанні з філософуванням.

Вибір письменником певного періоду для історичного дискурсу зумовлений його відчуттям світоглядно-моральних проблем і хоча Вал. Шевчук вибирає позицію відстороненого оповідача-очевидця, він водночас підтекстово показує, що дійсний перебіг описуваних подій знає достеменно. Лірично-психологічна зосередженість на одній особі звукує рамки зображення, а інтерес до історичного перебігу подій вимагає епічної широти. Однак це творча прийнятова позиція, яку автор зреалізовує на композиційно-сюжетному і стилізовому рівнях. У його творах основний конфлікт завжди внутрішній, зосереджений у душі персонажа. Напружене психологічне протистояння передається за допомогою контрастів. Спикретизм поганських і християнських вірувань породжує специфічний хронотоп, якому притаманні одночасно циклічність і лінійність. Символи, до яких вдається автор, дають можливість досягти рівня притчі, основаної на химерності і втіленій у небарокову форму.

Цінність історичної прози Вал. Шевчука полягає у майстерному синтезуванні української літературно-історичної традиції з літературними здобутками модерну ХХ сторіччя.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Бледних Т.Ю. Історія в прозі Валерія Шевчука// Слово і час. – 1993. – №4. – С.52-57.
2. Бледних Т.Ю. Риси та ознаки творчого стилю Валерія Шевчука// Сучасний погляд на літературу: 36. наук. праць – Вип.1. – К.: ІВЦ Держкомстату України – 1999. – С.96-101.
3. Бледних Т.Ю. Еклектизм бароко та романтизму в прозі Валерія Шевчука// Сучасний погляд на літературу: 36. наук. праць. – Вип.6. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2001. – С.193-199.

4. Бледних Т.Ю. Третє втілення у "Морі" Валерія Шевчука (спроба раціонального аналізу) // Українська мова та література. Число 15-16 (127-128), квітень 1999 – С.2.
5. Бледних Т.Ю. Символи у прозі Валерія Шевчука// Наукові записки. Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова – К.: НПУ, 2001. – Вип.40. – С.64—66

Анотація

Бледних Т.Ю. "Історичний дискурс Валерія Шевчука - повістяря і романіста". – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2002.

У дисертації окреслено визначальні етапи осмислення та аналізу вітчизняною літературознавчою думкою історичної белетристики. Показано, що процес літературного відображення історії має певні традиції, в яких визначились дві тенденції: історико-художня та художньо-історична. З'ясовано, що типовими ознаками сучасної історичної прози є необароковість, розширення часових подієвих рамок і психологізм.

В аналітичній частині роботи дисертантка здійснено синхронно-діахронний аналіз історичного епосу Валерія Шевчука. Розкодування символів, якими оперує автор, доповнено дослідженням особливостей композиційно-сюжетної структури та стильової фактури творів сучасного автора. Простежено, як позиція автора-оповідача та історика, схованого за лаштунками тексту, вводить читача у знайомий, проте незнаний світ минулого.

Ключові слова: історична белетристика, дискурс, екзистенція, персонаж, проблематика, композиція, сюжет, іронія, бароко, химерність, символ.

Аннотация

Бледных Т.Ю. Исторический дискурс повестей и романов Валерия Шевчука. – Рукопись. Дисертація на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01. – украинская литература. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2002.

В работе определены основные этапы становления украинской исторической беллетристики. Показано, что в процессе развития этого жанра обозначились две тенденции: историко-художественная и художественно-историческая. Первой присуща иллюстративность, просветительство. Именно эта тенденция доминировала в украинской прозе до 60-х годов XX века. Вторая основывается на художественном построении, соединяющем элементы романтизма и психологизма с учетом исторических реалий.

Для украинской исторической прозы существовали жесткие идейно-тематические рамки, а любые попытки раздвинуть их присекались (борьба с "антиисторизмом"). Разрушать эту ситуацию начал в 70-х годах XX века «магический реализм». Именно это стилевое направление в

сочетании с психологизмом и барокко стало доминирующей тенденцией на современном этапе развития исторической прозы.

В аналитической части работы проанализирована историческая проза Вал. Шевчука. Обращение писателя к исторической тематике обусловлено духовным возрождением, необходимостью привнести в современную общественную жизнь идеи, которые направлены на формирование свободной личности, а также индивидуальными "историческими" интересами автора. Историко-художественная тенденция представлена романом "На полі смиренному" и трилогией "Три листки за вином", сюжеты которых позаимствованы из национальной литературы. Эти произведения, как зеркало, отражают изменчивое и сложное единство эпох. Это зеркало не копирует формы предметов и лиц, его задача состоит в воспроизведении духа времени путем нагромождения и обострения его характерных черт. Доказано, что предлагаемый дискурс представляет формирование и развитие украинской ментальности в течении веков. Имеем цепь идейно-эстетических направлений, которые схематично выглядят так: готика – ренессанс – барокко – классицизм – романтизм.

Художественно-историческую тенденцию представляют повести "Птахи з невидимого острова", "Мор", "Сповідь", "Місячний біль", роман "Око прірви". Эти произведения глубоко символичны, их сюжеты моделируют условные жизненные ситуации, но все же они отвечают главному требованию, предъявляемому к историческим произведениям, - правдиво передавать дух времени. Вал. Шевчук, излагая собственную версию развития давно произошедших событий, приносит в литературу композиционное соединение экзистенциальных мотивов и магического реализма, не вводит в сюжет широко известных исторических персонажей. Писатель акцентирует внимание на морально-этических проблемах, избегая их дидактической трактовки. Внимание автора сосредоточено на внутренних переживаниях персонажей, а это вызывает специфическое сюжетно-композиционное построение: основной конфликт сосредоточен в душе героя, напряженное противостояние передано при помощи разнообразных контрастов. Вал. Шевчука интересуют моменты саморефлексии и самоанализа. Персонажи показаны в моменты, когда отстаивают свое право на суверенитет. Главная авторская мысль состоит в том, что свобода выбора необходима для реализации свободы.

В работе рассмотрены особенности индивидуального стиля автора. Показано, что новаторство писателя состоит в соединении традиционных, модернистских и постмодернистских художественных приемов. Вал. Шевчук достигает видимой правдивости благодаря субъективно-повествовательной манере. Повествование как бы соединяет настоящее и прошлое, а синкретизм языческих и христианских верований порождает специфический хронотоп, где цикличность и линейность существуют одновременно. Нарушение хронологии, смещение, переплетение различных временных пластов, ретроспективные отклонения или забегание вперед, уплотнение времени при помощи техники "остановки кадра" – приемы, при помощи которых автор стремится проникнуть в суть явления, познать сущность мира. Сюрреалистические приемы и использование символов усугубляют ощущение субъективности и дают право говорить о магическом реализме, воплощенном в форме барокко. Мир прозы Вал. Шевчука населен эксцентричными философами

и интеллектуалами, он выглядит герметичным и самодостаточным. Автор утверждает, что истинным или ошибочным может быть только личный духовный путь, а выбор его – дело индивидуальное. Ценность исторической прозы Вал. Шевчука состоит в том, что автор синтезирует украинские литературно-исторические традиции с лучшими литературными наработками европейского модерна XX столетия.

Ключевые слова: историческая беллетристика, дискурс, экзистенция, персонаж, проблематика, композиция, сюжет, ирония, барокко, символ, магический реализм.

Summary

Blednyh T. U. "Historical narratives and novels discours of Valeriy Shevchuck". - Manuscript. The candidate's degree in philology on specialty 10.01.01 – the Ukrainian literature. Drahomanov's National Pedagogical University, Kyiv 2002.

In this work have been examined the basic making stages of the Ukrainian historical fiction. While developing of this genre were marked two tendencies: historico-artistic and art-historical. The modern features of the Ukrainian historical prose are neobaroque, expansion of temporal event-trigger frames and psychologism.

In an analytic part of this study was analyzed the historical prose of Valeriy Shevchuck. Was proved, that novels: "On submissive field", "Abyss' eye", the trilogy " Three leaves beyond the window", narratives "The birds from an invisible island", "Pestilence", "Confession", "Moon pain" represented the author's concept of Ukrainian mentality development. The main author's idea was, that freedom in choosing was necessary for realization of liberty.

In study were considered the features of individual author's style. Was shown, that the writer's innovation consisted in connection of traditional, modern and postmodern art modes.

Key words: historical fiction, discours, existention, character, problematics, composition, plot, irony, baroque, symbol.

Підписано до друку 10.02.2003р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Наклад 110 прим.
Зам. № 54
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9
Друкарня НПУ імені М. П. Драгоманова.
01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
☎ (044) 239-30-26

Поверніть книгу не пізніше зазначеного терміну

